

Boekbesprekingen

Bakker, E. de

De cynische verkleuring van legitimiteit en acceptatie – een rechts-sociologische studie naar de regulering van seizoenarbeid in de aspergeteelt in Zuidoost-Nederland

Amsterdam: Aksant, 2001, 250 pp.

ISBN 90-5260-018-X

Het bleek moeilijk een titel te vinden voor dit mooie proefschrift. Zouden de verhalen over de opstand van de boeren tegen de regulering van seizoenarbeid in de aspergeteelt vooropstaan, of de theoretische uiteenzetting over legitimiteit en acceptatie van overheidsgezag? Of zou het gaan over het cynisme waarmee de boeren de volgens hen onzinnige regels weten te omzeilen, of over de stelling dat de boeren alle onzinnige regelgeving ten spijt een rest van legitimiteitsbesef overhouden?

De kunst van het boek is dat al deze aspecten hun plaats krijgen. Het proefschrift gaat over de dubbele agenda van boeren die aan de ene kant het gezag minachten, maar aan de andere kant toch voor begrip voor deze minachting blijven vechten. Daar komt de dubbele agenda van overheden bij die aan de ene kant regels stellen en aan de andere kant de schending ervan tolereren. En het gaat over de dubbele agenda van de promovendus die aan de ene kant het wederzijdse cynisme bewondert, maar aan de andere kant zijn positief-

morele les daaruit wil trekken. Erik de Bakker voldoet aan deze ambiguïteiten op een geestige, briljant formulerende manier. Alleen de formulering van de titel, waarover een hele commissie zich gezamenlijk heeft gebogen, is grondig mislukt.

Het verhaal van de regulering van de seizoenarbeid bij de aspergeteelt tussen 1985 en 1995 is keurig verteld. Het begint met het einde van het 'rariteitenbesluit' dat voor de piektijd van de teelt een uitzondering voorzag van de plicht om bijdragen voor de sociale verzekering af te dragen. Traditioneel betrof dit besluit veel kleine bedrijven die tijdens een paar weken van de teelt met familieleden en scholieren werkten. In de tachtiger jaren kwamen daar veel (vooral Poolse) gastarbeiders bij. Werklozen die door de arbeidsbureaus werden gestuurd deden het werk meestal niet, en vanwege hun onbetrouwbaarheid zagen de werkgevers ze liever gaan dan komen. Met de komst van buitenlandse seizoenwerkers begon de plicht een werkvergunning aan te vragen en met het ontlopen van de sollicitatieplicht voor werklozen werd het falen van overheidsbeleid zichtbaar. De collectieve afspraken tussen bedrijfstak en inspectie liepen spaak, werkgevers kondigden in het openbaar aan de regels niet meer te willen volgen. Protesten lokten de media, die er een prachtig schandaal van maakten. De Bakker kon dus op uitvoerige krantenberichten van die tijd teruggrijpen, die aangevuld met interviews bij de betrokkenen tot

een keurige belangenanalyse leiden.

Tien jaar later, na de MKZ-rellen, lijkt de crisis rond de aspergeteelt ingehaald door nog dramatischer taferelen. Echter, ook toen al waren er principiële vragen van acceptatie en legitimiteit van het overheidsgezag in het geding. Zolang de agrariërs de regels van de geregistreerde arbeid konden omzeilen en wisten dat de overheid dit oogluikend toestond, ging het goed met hun bedrijven, maar na aanscherping van de controles kwamen velen in de financiële problemen. Protest, verzet en kort gedingprocedures volgden. Echter niet de kleine groep telers die zich openlijk opstandig toonden, maar de stilzwijgende non-acceptatie en berekende acceptatie, deze 'omringende (...) cynische praktijken, vaak samengaand met politieke gelatenheid en een diep wantrouwen jegens de overheid' typeren het algemene cynisme waarmee de boeren 'de drempel van een heuse legitimiteitscrisis zijn genaderd' (p. 207).

Zij hebben deze drempel echter niet overschreden. De Bakker ziet in de cynische houding niet alleen een teken van crisis, maar tegelijk het positieve element van een morele verontrusting. Hij onderscheidt een drietal begrippen:

- op de eerste plaats 'acceptatie', dat is de situationele erkenning van regels of beslissingen van een overheid,
- ten tweede het principiële geloof in het gezag van regels en beslissingen van een overheid,
- en ten derde het *kynisme* waarmee betrokkenen zich tegen regels kunnen verzetten, ze overtreden en omzeilen maar toch in hun principiële geldigheid kunnen blijven geloven.

Met Sloterdijk (1983) noemt hij deze houding '*kynisch*' in plaats van 'cynisch', maar in tegenstelling tot zijn inspirator prefereert hij de morele agenda van de cynische spot. Terwijl Sloterdijk zich vergaapt in de poëtische en defaitistische trekken van het cynisme, blijft De Bakker een moralist die het cynisme ziet als een houding die om een betere wereld vraagt. De non-acceptatie van gezag ten spijt blijft een legitimiteitsbesef dat een verstandigere overheid wenst.

Hij volgt hierin Lucke (1995) die alle facetten van acceptatie en non-acceptatie beschrijft in een maatschappij waar mensen menen dat '*democratie*' op instemming van alles en nog wat, en vooral van overheidsgedrag berust. Terecht noemt zowel Lucke als De Bakker die daaraan verbonden verwachting '*acceptatie*', want '*legitimatie*' kan tegelijk meer en minder zijn: meer omdat het ook aanvaarding van gezag inhoudt als een regel of beslissing onzinnig lijkt, dus niet geaccepteerd wordt, maar minder omdat het geen directe consequenties voor het opvolgen, schenden of omzeilen van regels inhoudt. Beiden delen daarmee het moderne moralisme dat de herkenning van gezag vooral op instemming van de betrokkenen zou moeten berusten. Max Webers begrip van '*legitiem gezag*' was nog aan de '*Untertanengeist*' van de 19^e eeuw verbonden: volgens hem berustte de instemming met overheidsgezag op het door de gezagshouders en hun staf *zelf* gecreëerde geloof in de rechtvaardigheid van de gezagsuitoefening. De instemming van de *onderworpenen* deed niet ter zake.

In de moderne maatschappij heeft de verwachting van een alom gedeelde acceptatie het concept van de volstreekte legitimiteit overwoekerd. De postmoderne houding ech-

ter vereist, dat ook bij non-acceptatie nog een principiële aanvaarding van gezag mogelijk blijft. Vandaar dat Lucke en De Bakker ook uitvoerig alle vormen van non-acceptatie analyseren, maar het verder niet hebben over de mogelijkheid van een principiële non-legitimatatie.

'Legitimitieit zonder acceptatie' had de titel dus beter kunnen luiden, met een ondertitel om de tegenstellingen toe te lichten. Wie de normaliteit van deze dubbele agenda echt wil begrijpen, zal De Bakkers analyse van de kleine crisis rond de aspergeteelt moeten lezen.

Lucke, D. (1995). *Akzeptanz. Legitimität in der 'Abstimmungsgesellschaft'*. Opladen.

Sloterdijk, P. (1993). *Kritik der zynischen Vernunft*. Frankfurt.

Erhard R. Blankenburg

Buitenweg, R.

Recht op een menswaardig bestaan: een humanistische reflectie op sociaal-economische mensenrechten

Utrecht: De Graaff, 2001, 384 pp.

ISBN 90-77024-02-6

Het thema rechten van de mens wordt gewoonlijk onderscheiden in burger- en politieke rechten (ook wel 'klassieke mensenrechten' genaamd) en economische, sociale en culturele rechten (de zogeheten 'esocul'- of esc-rechten). Dit aan de Universiteit voor Humanistiek en de Universiteit Utrecht in 2001 verdedigde proefschrift behandelt de vraag of en in hoeverre economische en sociale rechten daadwerkelijk als 'mensen-

rechten' moeten worden gezien. De auteur reageert daarmee op een vraag die door de Leidse rechtsfilosoof Cliteur en anderen is opgeroepen, die hebben gewaarschuwd tegen een proliferatie van het begrip mensenrechten, met name doordat op zichzelf misschien wel nobele doelstellingen op sociaal-economisch terrein ten onrechte met de term 'mensenrechten' worden opgesierd. Buitenweg merkt terecht op dat het feit dat wellicht sommige rechten, zoals het recht op vakantie met behoud van loon, ten onrechte onder die noemer zijn geschaard, nog niet hoeft te betekenen dat daarmee de gehele categorie hors concours moet worden geplaatst.

Deze (in de woorden van de auteur) 'speurtocht naar de mensenrechtelijke status van esocul-rechten' is verdeeld in acht hoofdstukken: een historische schets van de ontwikkeling van internationale mensenrechten; een beschrijving van de huidige stand van zaken; een antwoord op de vraag of esocul-rechten een bijdrage leveren aan een menswaardig bestaan; de relatie tussen rechten en plichten in het algemeen; de vraag in hoeverre esocul-rechten ook plichten impliceren; de vraag of esocul-rechten ook werkelijk plichten bevatten; andere karakteristieken van esocul-rechten; de universaliteit van esocul-rechten; en ten slotte een betoog dat esocul-rechten niet in strijd, maar juist dienstbaar zijn aan vrijheid. Deze helder geschreven rechtsfilosofische exercitie beantwoordt stap voor stap de opgeworpen vragen. Buitenweg, die universitair docent is aan de Universiteit voor Humanistiek met als opdracht humanisme en mensenrechten, geeft in zijn boek blijk van zijn ervaring als docent door van tijd tot tijd pauzes in te lassen in zijn betoog, om zich af te vragen hoever hij inmiddels is gevorderd. Hoewel de

hoofdstukken zich, naar zijn eigen zeggen, ook afzonderlijk laten lezen, is het boek toch heel zorgvuldig als één betoog opgebouwd. De auteur laat zien goed op de hoogte te zijn van de Nederlands- en Engelstalige literatuur op zijn gebied; andere taalgebieden (Duits, Frans) komen nauwelijks aan de orde.

Buitenwegs betoog mondt uit in de conclusie dat economische, sociale en culturele rechten onmisbaar zijn voor een menswaardig bestaan en daarom wel degelijk als mensenrechten dienen te worden beschouwd. Ondergetekende heeft geen moeite hem daarin te volgen. De auteur heeft ervoor gekozen het begrip economische, sociale en culturele rechten over het algemeen als één geheel in beschouwing te nemen. Dat heeft het voordeel dat hij er inderdaad algemene uitspraken over kan doen, maar tevens het nadeel dat hij nergens in bijzonderheden afdaalt. Zo waagt hij zich bijvoorbeeld niet aan beschouwingen over de vraag of rechten als die op voedsel, op kleding, op gezondheidszorg, op arbeid en op onderwijs – om maar eens enkele van de belangrijkste te noemen – gelijkelijk aan de door hemzelf opgeworpen criteria beantwoorden. En hij komt al helemaal niet toe aan de vraag of dat ook voor de wel altijd genoemde, maar zelden in extenso behandelde culturele rechten geldt.

Eens te meer blijkt uit dit boek hoe onlosmakelijk de 'klassieke' en de esc-rechten met elkaar zijn verbonden: 'De verschillende categorieën rechten vormen (...) elkaars voorwaarden,' schrijft Buitenweg terecht (p. 127). Maar de door hem geciteerde Van Asperen heeft géén gelijk dat '[v]oor wie niets te eten heeft, is het recht op vrijheid van verenigen of vergaderen relatief oninteressant.' (p. 124). Juist voor die mensen is het recht op vrijheid van vereniging en vergade-

ring (en vrijheid van meningsuiting!) belangrijk, om hun recht op voedsel op te eisen. Zo is de arbeidersbeweging destijds haar strijd begonnen!

Nog twee kleine kritische kanttekeningen bij dit overigens voortreffelijke boek. Buitenweg ziet ervan af het minimumniveau van materieel welzijn nader te specificeren (p. 112). Dat is wel begrijpelijk, maar ook een beetje jammer, want juist over die kwestie van indicatoren van minimumvereisten is heel wat gepubliceerd en het blijft op zijn minst de moeite waard positie te bepalen ten aanzien van de vraag hoe de esc-rechten van de bewoners van bijvoorbeeld Nederland en Haïti zich tot elkaar verhouden. Een andere vraag wordt opgeroepen door zijn boeiende bespreking van het gelijkheidsbeginsel: het aristotelisch adagium stelt dat gelijke gevallen gelijk dienen te worden behandeld, 'tenzij er een relevant verschil is dat een ongelijke behandeling rechtvaardigt' (p. 140). Zo is dat. Maar als nu eens fysieke omstandigheden het onmogelijk maken zo consequent te handelen, mag je dan ook niet iets goeds doen in geval A, omdat je niet in de omstandigheid verkeert hetzelfde goede te doen in geval B? Dan voert, zoals de Duitsers plegen te zeggen, toch 'alle Konsequenz zum Teufel'! Maar dit zijn slechts kleine kanttekeningen bij een overigens van harte aanbevolen boek over een belangrijk onderwerp.

P.R. Baehr

Ontvangen publicaties Mens & Maatschappij 2002-2

Baart, Ingrid. *Ziekte en zingeving: een onderzoek naar chronische ziekte en subjectiviteit*. Van Gorcum, Assen 2001, 220 blz., ISBN 90 232 3779 x

Bajema, Cristien. *Omgaan met ongewenst seksueel gedrag op school: copingstrategieën van jongeren in het voortgezet onderwijs*. Van Gorcum, Assen 2001, 179 blz., ISBN 90 232 3769 2

Coenders, Marcel. *Nationalistic attitudes and ethnic exclusionism in a comparative perspective: an empirical study of attitudes toward the country and ethnic immigrants in 22 countries*. Rozenberg Publishers, Amsterdam 2001, 259 blz., ISBN 90 9015241 5

Dewachter, Wilfried. *De mythe van de parlementaire democratie: een Belgische analyse*. Acco, Leuven 2001, 474 blz., ISBN 90 334 4832 7

Dijkstra, Anne Bert. *Werelden apart? Leefstijlen van middelbare scholieren: een vergelijkende studie naar de leefwereld van jongeren op gereformeerde scholen*. Van Gorcum, Assen 2001, 228 blz., ISBN 90 232 3729 3

Gerris, J.R.M. (red.). *Jeugdzorg en jeugdbeleid naar integraal welzijn*. Van Gorcum, Assen 2001, 156 blz., ISBN 90 232 3740 4

Goudsblom, J. *Stof waar honger uit ontstond: over evolutie en sociale processen*. Meulenhoff, Amsterdam 2001, 192 blz., ISBN 90 290 7015 3

Hebinck, P., en G. Verschoor. *Resonances and dissonances in development: actors, networks and cultural repertoires*. Van Gorcum, Assen 2001, 296 blz., ISBN 90 232 3784 6

Hortulanus, R.P., en J.E.M. Machielse (red.). *Modern Burgerschap*. 's-Gravenhage 2002, 123 blz., ISBN 90 5749 927 4

Jansen, Miranda. *Waardenoriëntaties en partnerrelaties: een panelstudie naar wederzijdse invloeden*. ICS, 181 blz., ISBN 90 5170 576 x

Kools, Q.H., en L. Sontag, R. Vink, M.J.M. Vermeulen en B. van Wolput. *Doelmatigheid van de Nederlandse scholingsmarkt*. IVA, Tilburg 2001 (geen ISBN)

Kwekkeboom, M.H. *Zo gewoon mogelijk: een onderzoek naar draagvlak en draagkracht voor de vermaatschappelijking in de geestelijke gezondheidszorg*. SCP, Den Haag 2001, 324 blz., ISBN 90 377 0071 3

Nijhof, G. *Ziekenwerk: een kleine sociologie van alledaags ziekenleven*. Aksant, Amsterdam 2001, 141 blz., ISBN 90 5260 005 8

Penninx, R., en M. Schrover. *Bastion of bindmiddel: organisaties van immigranten in historisch perspectief*. IMES, Amsterdam 2001, 65 blz., ISBN 90 5260 019 8

Vuijsje, Herman (red.). *Mores leren: de overdracht van normen en waarden in het onderwijs*. Van Gorcum, Assen 2001, 84 blz., ISBN 90 232 3746 3